

פרשת שמות שנת תשפ"א

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"א

הואיל משה

ומעתה מבואר, הבאים מצרימה, ולכאורה קשה דכשבאו מא"י לחו"ל ויצאו ממקום קביעותן, א"כ יתבטלו ח"ו ברוב, ואולי יאמרו האומות לכו ועבדו עכו"ם ותלכו אחר הרוב, ע"ז כתב הבעל הטורים את יעקב איש ס"ת שבת, דקיימו מצות שבת עד שלא ניתנה התורה, וקשה הלא ב"נ ששבת חייב מיתה, וע"כ דהיה להם דין ישראל, וא"כ הוה דבר חשוב ודבר שבמנין דלא בטל עכ"ד מו"ר זצ"ל.

ובשו"ת מהר"ם שי"ק חאו"ח (סי' קמ"ה) ד"ה ומפי כתב, דלכאורה צ"ב במה שדרש ר"ל לא ישבותו על איסור שביתה, הרי פשטיה דקרא מתחיל עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו, מבואר דקאי על טבעי העולם שלא יפסיק מלהיות יום ולילה, ואיך דרש דקאי על האדם לאיסור שביתה, אמנם מרש"י שם נראה שמיישב בצחות לשונו, דודאי עפ"י המסורת הפי' בפשטות הפסוק דקאי על טבעי העולם, אלא דלפי"ז היה צריך להיות המקרא יום ולילה לא ישבתו בשו"א תחת השי"ן, אבל מצד המקרא שקורין לא ישבתו הבית בחולם ילפינן דקאי גם על האדם שנאסר מלהפסיק ממלאכה, ולכן ס"ל להרמב"ם דאין איסור תורה בשביתה הגוף דאזלינן בתר המסורת, ולא ישבתו בשו"א כתיב דקאי על טבעי העולם עיי"ש, והיוצא לנו מזה דדרשת ר"ל דב"נ ששבת חייב מיתה מאזהרת לא ישבותו, תליא אי ס"ל יש אם למקרא או יש אם למסורת, דר"ל דדרש לא ישבותו למשמע מינה שהאיסור על האדם לשבות משום דס"ל יש אם למקרא.

ובספר לקט יוסף (ערך יוסף אות ב') הקשה, דהיאך צוה יוסף לישא ארונו לארץ ישראל, הלא אסור להביא מת מחו"ל לא"י כמבואר במסכת כתובות (דף ק"א), דעולא קרי עליהם ותבואו ותטמאו את ארצי, ותירץ דא"י עדיין לא נתקדש ולא היה מוחזק מאביהם, דהלאו ולא תטמא את ארצי לא נאמר אלא לאחר שנתקדש בקדושה, וזה תליא אי ס"ל א"י מוחזקת מאבותינו או לא, וכ"כ בספר יושב אהלים (פ' יח"ה) ובספר זכרון יצחק (פ' בשלח אות ג').

ואיתא במס' ב"ב (דף ק"ט), דבנות צלפחד היו מסופקין בזה אי ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו או לא, אם מה דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה, הפי' דהוא ירושה להם מאבותיהם, או מורישין ואינם יורשין ואינה מוחזקת, עיי"ש.

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו: ראובן שמעון לוי יהודה: ולמעלה כתיב וישבע יוסף את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלקים אתכם והעלתם את עצמותי מזה:

והנראה בס"ד לדרוש סמיכות הפרשיות, בהקדם לבאר מש"כ הבעל הטורים, את יעקב איש ס"ת שבת עיי"ש, וצ"ב הרמז כאן שבת.

ושמעתי ממו"ר הגאון האדיר מווייטצען זצ"ל לפרש, דאיתא במדרש רבה (ויקרא ד-ו), א"ר אלעשא, גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה, כתיב בתורתכם אחרי רבים להטות אנו מרובים מכם, מפני מה אין אתם משוין עמנו בעבו"ז עיי"ש. וכתבו המפרשים לתרץ משום דאיתא במסכת כתובות (דף ט"ו), דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ולא אזלינן בתר רוב, ולפי"ז הקשה בספר ברית שלום (בפרשתן דף ל"ו), דהיאך באו בני ישראל מארץ ישראל למצרים, בשלמא כשישראל שרויין על אדמתם והן קבועין בארץ ישראל אין מקום לקושית המין, אבל כשבאו מארץ ישראל לחוץ לארץ ויצאו ממקום קביעותן, א"כ יתבטלו ח"ו ברוב, ואולי יאמרו האומות לכו ועבדו עכו"ם ותלכו אחר הרוב עיי"ש, ועיין בישמח משה (דף ק"ב).

והמפרשים תירצו, דבני ישראל הוה דבר חשוב ודבר חשוב אינו בטל, ועוד דבני ישראל הוה דבר שבמנין כדכתיב בפרשת ואתחנן (פרשה ד-ז) ונשאתם מתי מספר בגוים, וכתב התרגום ותשתארונו עם דמנין עכ"ד, אך כ"ז אי נימא דהיה להם דין ישראל, אבל אי נימא דהיה להם דין ב"נ שוב ל"ה דבר שבמנין ולא דבר חשוב.

ולכאורה יש להוכיח דקודם מתן תורה יצאו האבות מכלל בני נח, דנודע קושית המפרשים אהא דאיתא במסכת יומא (דף כ"ח), קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, דהיאך שמר את השבת שלא נצטווה עליה הרי בן נח מוזהר שלא לשבות, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ח), אמר ריש לקיש עכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבתו (ודריש לא ישבתו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא לא ישבתו אהנך ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות), ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש עכ"ק, וע"כ דיצאו מכלל בני נח, ועיין בספר פרשת דרכים (דרוש א').

דשלימא ליה עבידתא א"כ ליכא למילף הוצאה מויעבירו קול במחנה, ולפי"ז בהכרח דילפינן לה מקרא דכתיב בפרשת המן (פרשה ט"ז-כ"ט) אל יצא איש ממקומו ביום השביעי, וכמש"כ התוספות במסכת עירובין (דף י"ז:) ד"ה לאו, דמשמע פשטיה דקרא שלא יצא בשבת עם כליו ללקוט את המן כשם שעושה בחול, וכ"כ רש"י בפירושו עה"ת דעיקרו של מקרא על לוקטי המן עיי"ש, וא"כ ליכא למילף מינה איסור תחומין.

ומעתה מבואר דבזה פליגי, דמאן דס"ל תחומין מה"ת משום דאייתר ליה קרא דאל יצא וגו', כיון דס"ל דהוצאה ילפינן לה ממה דכתיב ויעבירו קול במחנה כדברי ר' יוחנן, והיינו דמלאכה ממש הוא, דלא אמרינן דבחול קאי ומשום דשלימא ליה עבידתא, ולפי"ז האי קרא ממנינא וממילא דבהכרח דמה דכתיב ויבא יוסף לעשות מלאכתו היינו לעשות צרכיו נכנס, משא"כ אי ס"ל תחומין מדרבנן, משום דאיצטריך קרא אל יצא לאיסור הוצאה דמה שנאמר ויעבירו קול במחנה לאו בשבת קאי אלא משום דשלימא ליה עבידתא כדכתיב והמלאכה היתה דים, וא"כ האי קרא לא הוי ממנינא ועכצ"ל דקרא דויבא יוסף לעשות מלאכתו ממנינא והיינו דמלאכתו ממש הוא ולא לעשות צרכיו עכ"ד.

והבאנו דיש להוכיח דקודם מתן תורה יצאו האבות מכלל ב"נ, ממה ששמרו שבת, דנודע קושית המפ' דהיאך שמרו את השבת שלא נצטווה עליה הרי ב"נ מוזהר שלא לשבות, ואזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש עכ"ק, וע"כ דיצאו מכלל בני נח, ועיין בספר פרשת דרכים (דרוש א').

ובספר עונג חיים לשבת (דף כ"ה: מדרש"ס) כתב לתרין, עפימש"כ במנחת חינוך (סוף מצוה כ"ד) דלדעת הסוברים דבתחומין איכא עשה דתשבות, א"כ לגבי איסור שביתת בן נח גם אם שבת מכל המלאכות אלא שהלך יותר מג' פרסאות סגי בזה, דבכך לא עבר על איסור דיום ולילה לא ישבתו, כיון דתשבות קאי גם אתחומין עיי"ש, וא"כ י"ל דהאבות היו מניחין עירוב תחומין והיו הולכין יותר מג' פרסאות, וממנ"פ עשו כדין, דאי דינם כישראל שפיר היו רשאים ללכת חוץ מג' פרסאות דמועיל העירוב, ואי דינם כב"נ הרי לא שייך בהם עירוב, דדין עירוב חידוש הוא שחידשה לישראל, וכיון שהלכו יותר מג' פרסאות לא עברו על הלאו דיום ולילה לא ישבתו עכ"ד.

וכבר כתב כן החת"ס ביומא (סם), וכתב ליישב בזה מה דאיתא שם קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין וכו' וברשב"א בתשובה (ססי צ"ה) גרס עירובי תחומין, אך צ"ע מאי שנא עירובי תחומין, היה לו לומר קיים תחומין, וכי לא סגי שלא יניח עירוב, בשלמא עירובי תבשילין דלא סגי דלא יבשל ויאפה מיו"ט לשבת ע"י עירובי תבשילין, אבל עירובי תחומין קשה, וכתב ליישב דלכך הניח עירוב תחומין בכל ערב שבת כנ"ל עיי"ש.

והקשה בס' צידה לדרך דלכאורה מה ספק יש בזה, דהרי מוכרח דהפי' של מורשה הוא דירושה היא להם דהא כתיב תורה צוה לנו משה מורשה וגו', ושם ודאי לא שייך לפרש מורישין ואינם יורשין וא"כ ע"כ דפי' מורשה היינו ירושה, ותירץ דשם דרשינן אל תיקרי מורשה אלא מאורסה, ולכן אין ראייה משם.

וכתב בס' בגדי אהרן פ' בראשית (דף י"ד מדרש"ס) דזה שייך רק למ"ד יש אם למקרא, ואולינן בתר הקרי ולכן י"ל אל תיקרי מורשה אלא מאורסה, אבל אי ס"ל יש אם למסורת א"כ ע"כ דפי' תיבת מורשה הוא דירושה היא להם, ושפיר מוכח דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, וכן כתב בספר משען המים עה"ת (פ' אמרו), ולפי"ז נמצא דאי ס"ל יש אם למקרא אין לנו ראייה דארץ ישראל מוחזקת כיון דיש לפרש לשון מורישין ואינם יורשין, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת מוכרח דארץ ישראל מוחזקת דע"כ פי' מורשה הוא ירושה, כדחזינן בפסוק תורה צוה לנו משה מורשה.

ובזה יבואר הסמיכות, והעלתם את עצמותי מזה, ולכאורה הא אין מביאין מתים מחו"ל לא"י משום ותבואו ותטמאו את ארצי, וצ"ל דא"י אינה מוחזקת מאבותינו ולא נתקדשה עדיין, ומעתה ס"ל יש אם למקרא, ולא ישבותו קאי על האדם דאסור לו לשבות, ומעתה קשה היאך שמרו את השבת, וע"כ דיש להם דין ישראל, וממילא לא בטלו ברוב משום דהוי דבר חשוב ודבר שמנין, וליכא חשש לטענת המין, ולכן ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' ודו"ק.

ב) עוי"ל, דאיתא בשבת (מ"ט:) הא דתנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, כנגד מי, אמר ר' יונתן בר' אלעזר כך אמר ר' שמעון ברבי יוסי בן לקוניא, כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה (שכתובים בכל התורה והכי קאמר קרא לא תעשה כל מלאכה כמנין כל מלאכה שבתורה) ארבעים חסר אחת, בעי רב יוסף, ויבא הביתה לעשות מלאכתו, ממנינא הוא או לא, א"ל אביי וליתי ספר תורה ולימני, אמר ליה כי קא מספקא לי משום דכתיב והמלאכה היתה דים ממנינא הוא והא כמאן דאמר לעשות צרכיו נכנס, או דילמא ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא הוא והאי והמלאכה היתה דים הכי קאמר דשלים ליה עבידתא, תיקו.

ובספר חוט המשולש (פרשת ויגש) שער המים כתב, דזה אי יבוא יוסף לעשות מלאכתו ממש או לעשות צרכיו נכנס, תליא בפלוגת התנאים אי תחומין הוא מן התורה. דאיתא במסכת שבת (דף צ"ז:) הוצאה היכא כתיבא, א"ר יוחנן, דאמר קרא ויצו משה ויעבירו קול במחנה וגו' וקאמר להו לישראל לא תפיקו ותיתי מרשות היחיד דידכו לרשות הרבים, ופריך וממאי דבשבת קאי ומשום הוצאה, דילמא בחול הוה ומשום דשלימא ליה עבידתא דכתיב והמלאכה היתה דים וכו' עיי"ש. ומבואר מזה, דאי אמרינן דמה דכתיב והמלאכה היתה דים היינו

שהוא פגם במעשה דאשת פוטיפר ושוב אין החבית שלימה כדי להשיבה, ומה גם דיחששו מלהכניס עצמותיו לארץ ישראל דהרי הכתוב אומר ותבואו ותטמאו את ארצי, וקאי על מי שמת בחו"ל וקוברים אותו באר"י כדאיתא בזוה"ק (ח"א דף רכ"ה:), ואע"ג דיעקב ביקש לקוברו באר"י, שאני יעקב דשכינתא היה אחידת ביה ואתדבקת ביה כמש"כ בזוה"ק (שם), משא"כ יוסף שנכשל באשת פוטיפר שנכשל לעשות צרכיו עמה אין ראוי להעלות עצמותיו, באשר לכך כדי לסתור האי חששא, הקדים יוסף לאמור פקוד פקוד וגו', רצ"ל שיחסרו משנות השעבוד כמנין פקוד שיצאו לאחר ר"י שנים.

והטעם דקושי השעבוד ישלים הזמן, דדין ישראל יש להם, ומעתה ס"ל תחומין הוא מדרבנן, ואיתר קרא דאל יצא לאיסור הוצאה דמה שנאמר ויעבירו קול במחנה לאו בשבת קאי אלא משום דשלימא ליה עבידתא כדכתיב והמלאכה היתה דים, וא"כ האי קרא לא הוי ממנינא ועכצ"ל דקרא דויבא יוסף לעשות מלאכתו ממנינא והיינו דמלאכתו ממש הוא ולא לעשות צרכיו, ובאשר לכך והעליתם את עצמותי מזה אתכם, דכיון דלא חטא כלל ונשאר בצדקתו, א"כ בדין הוא להחזירו לשכם.

ומעתה יובן ואלה שמות בני"י הבאים מצרימה וגו', דלכאורה קשה דכשבאו מא"י לחו"ל ויצאו ממקום קביעותן, א"כ יתבטלו ח"ו ברוב, ואולי יאמרו האומות לכו ועבדו עכו"ם ותלכו אחר הרוב, אך כיון דיש להם דין ישראל א"כ הוי בני ישראל דבר חשוב ודבר שבמנין דלא בטלו ודו"ק.

ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף:
ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו:
הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה
ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ:
ודקדקו המפ' בכוונת אומרו אשר לא ידע את יוסף.

ואיתא במדרש, **הבה נתחכמה לו, אמר פרעה, בואו ונבטל מהם שמירת שבת ע"כ**, (מובא בעיר דוד אות מ"ח, קול יעקב, בנין דוד), וצריך ביאור דלמה רצה לבטל דווקא את השבת.

והנבס"ד, דבספר ערבי נחל (דרוש ב' לפסח אות ד') כתב הטעם דיצאו בני ישראל ממצרים קודם שנשלמו הד' מאות שנים שנגזר עליהם, לפי"מ דאיתא במסכת סנהדרין (דף צ"ח.) א"ר אלכסנדר, ריב"ל רמי כתיב בעתה (הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה) וכתיב אחישנה, זכו אחישנה לא זכו בעתה, רצ"ל כשיזכו מעשיהם ויעשו תשובה תבוא הגאולה קודם העת, משא"כ אם לא יזכו ח"ו, הגאולה מתאחרת עד עת הקבוע, וככה היה גם בגלות מצרים דמיד בשעת הגזירה היה שני זמנים לגאולה, זמן

אך כ"ז הוא רק אי ס"ל דתחומין הוא מה"ת אז שפיר היה להם העצה דיעברו על איסור תחומין ויצאו ממ"נ, אך אי ס"ל דאיסור תחומין הוה רק מדרבנן ליכא העצה הוה.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל תחומין דאורייתא, אז יש לומר דהיה להם דין ב"נ, ולא קשה היאך שמרו את השבת דהיה להם העצה דיעברו על איסור תחומין ויצאו ממ"נ, משא"כ אי ס"ל תחומין מדרבנן, אז עכצ"ל דהיה להם דין ישראל.

ובספר ראש דוד פ' שמות (ד"ה אמנם אפשר לפרש), ובפרשת וארא (ד"ה בכורות), ובספר שמחת הרגל (בפיסקא מה נשתנה) כתב, אם הקושי השעבוד השלים הזמן או לא, תליא אם היה לאבותינו קודם מתן תורה דין ישראל או דין בן נח, דאיתא במסכת בבא בתרא (דף ע"ג.) משל למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך מיד כועס עליו, אבל מלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך, דורון משגר לו עיי"ש, והנה אם אבותינו היה להם דין ישראל דאז הם נקראים בנין למקום, אז שפיר י"ל דהועיל קושי השעבוד להשלים הזמן, כיון דצער הוא למלך שבניו מצטערים, משא"כ אם נאמר דהיה לאבותינו דין ב"נ, דאז הם נקראים עבדים למקום, ועבד שכעס עליו רבו, כל מה שמקניטין אותו יותר יש נחת לרבו, ולכן ל"ש לומר דקושי השעבוד הועיל להשלים הזמן עיי"ש.

ובספר דברי שלום (פרשת ואחחון) הביא מש"כ במד"ר שמות (פרשה כ-י"ט) למה והעליתם את עצמותי מזה אתכם, א"ר לוי משל למה הדבר דומה לאדם שהכניס יינו במרתף נכנסו הגנבים ונטלו החביות והלכו להם ושתו אותו, ובא בעל היין ומצא אותם שגנבו החבית אמר להם שיתים היין החזירו החבית למקומו, כך משכם גנבו אחיו של יוסף אותו ומכרו אותו, וכשבא ליפטר מן העולם השביע אותם, אמר להם בבקשה מכס אחי, משכם גנבתם אותי חי, החזירו את עצמותי לשכם, לכך נאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם עיי"ש, וכתב הוא ז"ל דודאי אם נשברה החבית לא היה הבעל הבית אומר להם להחזירו למקומו כי אין תקנה לשברי כלי חרס ואין חפץ בהם, ורק כאשר החבית בשלימות או אז מבקש שעכ"פ יחזירוהו, ולכן כיון שנשאר יוסף בצדקתו בשלימותו משו"ה היו צריכים להחזירו לשכם, משא"כ אם היה חלילה נפגם קדושתו שוב לא היה שום ענין להשיבו שכמה עיי"ש.

ובזה יבואר מה שהקדים להם יוסף פקד יפקוד אלקים אתכם וגו', דכשבא יוסף לצוות את אחיו שיעלו עצמותיו לארץ ישראל, והיינו מחמת שמשכם גנבוהו ולשכם יחזירוהו, וכמשל החבית הנ"ל, ואמנם בהאי פחדא הוי יתיב דחשש שמא יתרשלו להעלותו, דהרי אין המשל שייך אצלו כיון

דבמיתה תליא מילתא עיי"ש, אמנם לכאורה לשיטת יוסף דס"ל דעדיין חומרת ב"נ עליהם קשה, היאך שמרו האבות את השבת הא ב"נ ששבת חייב מיתה, ותירצו ששחטו בשבת בן פקועה, וממנ"פ קיימו את השבת, דלדין ישראל אינו טעון שחיטה ולא חללו שבת, ולדין ב"נ צריך שחיטה ולא שבתו בשבת.

אך יש להעיר, דאיתא בשבת (ע"ה). שוחט משום מאי מחייב (שחיטה במלאכת המשכן היכא ומאי עבידתיה אי מעורות אלים מאדמים למה לי בהו שחיטה בחניקה נמי סגי), רב אמר משום צובע (שצובע את הבשר של בית השחיטה וצביעה הואי במשכן אב מלאכה) עיי"ש, ומעתה אי שוחט חייב משום צובע, א"כ גם בשוחט בן פקועה איכא חילול שבת משום צובע, אך י"ל, דאיתא (שם), צובע במאי ניחא ליה (להאי שוחט בצביעת הבשר), ניחא דליתווס בית השחיטה דמא (שיהא צבוע בדם) כי היכי דליחזוהו אינשי (שנשחטה היום) וליתו ליזבנו מיניה עיי"ש, ולפי"ז בשוחט שלא למכור הבשר הוי הצביעה מלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור לר"ש עכ"ד.

מבואר מזה, דיוסף ס"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, ולפי"ז שפיר י"ל דעדיין חומרת ב"נ עליהם, ולא קשה היאך שמרו את השבת דשחטו בן פקועה, וליכא חילול שבת משום צובע, דבשוחט שלא למכור הבשר הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור עליה, משא"כ השבטים ס"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, ומעתה אי אפשר לומר דיש להם חומרת ב"נ, ושמרו את השבת משום דשחטו בן פקועה, דעכ"ז איכא חילול שבת משום צובע, וע"כ דיצאו לגמרי מדין ב"נ.

ובזה יבואר, דפרעה יתיב בהאי פחדא דשמא בני ישראל יעשו תשובה, ויקייים בהם זמן אחישנה ויצאו ממצרים קודם הזמן, ורצה למנוע את גאולת ישראל, ואין לומר דתשובה לא מהני, משום דבבן נח לא מהני תשובה, דהרי ממה ששמרו את השבת מוכח דיש להם דין ישראל, אך משם אין ראיה דהלא יש לומר דיש להם דין ב"נ, ומ"מ שמרו את השבת דעשו מלאכה שאצ"ל"ג וכו"ל, וחזינן דגם יוסף ס"ל מלאכה שאצ"ל"ג פטור, ולכן הקדים הפסוק אשר לא ידע את יוסף, רצ"ל דלא ס"ל כשיטת יוסף דמלאכה שאצ"ל"ג פטור, אלא סבר דמלאכה שאצ"ל"ג חייב, ומעתה ממה דשמרו את השבת ע"כ דדין ישראל יש להם ומהני תשובה, ולכן יתיב בפחדא דאם יעשו בני ישראל תשובה, יגאלו ממצרים קודם הזמן, על כן התחכם וציוה לבטל את השבת, וממילא לא יהיה בידם אות וסימן שיש להם דין ישראל, ושוב לא יחזרו בתשובה, דמאחר ויהיו סבורים שיש להם דין ב"נ, תו לא יועיל תשובה לחטאתם, ובכך לא תחוש גאולתם, משא"כ אם ישמרו את השבת יתגלה להם שיש להם דין ישראל, וממילא יעשו תשובה ויגאלו ודו"ק.

ב) עוי"ל, בהקדם לבאר מש"כ הבעל הטורים, את יעקב איש ס"ת שבת עיי"ש, וצ"ב הרמז כאן שבת, ושמעתי ממור"ד הגאון האדיר מווייטצען וצ"ל לפרש, דהבאנו מה שהקשה בספר ברית שלום, דהיאך באו בני מארץ ישראל למצרים, בשלמא

שהוא בעתה בארבע מאות שנים, וזמן בבחינת אחישנה אם יעשו תשובה, אלא לפי שזכו ישראל ועשו תשובה כמבואר במד"ר פרשת שמות (פרשה א-ל"ו) בפסוק וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים, רבנן אמרי וירא אלקים שעשו תשובה הבינונים וגם הרשעים הרהרו לעשות תשובה, וידע אלקים שאפילו אחד בחבירו לא היה יודע אלא הקב"ה לבדו, וזה מכוון את לבו וזה מכוון לבו ועושיין תשובה עיי"ש, ולכן זכו ונתקיים בהם אחישנה ונגאלו קודם העת הקבוע עיי"ש.

ואיתא במדרש תנחומא פרשת האזינו (ס"ד) ישא ה' פניו אליך, וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים, עושה תשובה נושא לו פנים, יכול לכל, תלמוד לומר אליך ולא לאומה מעכו"ם עיי"ש, הרי דלעכו"ם לא מהני תשובה.

והבאנו דיש להוכיח דקודם מתן תורה יצאו האבות מכלל ב"נ, ממה ששמרו שבת, דנודע קושית המפ' דהיאך שמרו את השבת שלא נצטווה עליה הרי ב"נ מוזהר שלא לשבות, ואזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש עכ"ק, וע"כ דיצאו מכלל בני נח, ועיין בספר פרשת דרכים (דרוש א').

ובחתן סופר שער התפלה (ס"ה) ובס' בית האוצר (מערכת א' אות כ') כתבו לתרץ, ד"ל דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דחשיב שפיר מלאכה, אלא דמלאכת מחשבת הוא דלא הוי, ופטורין עליה בשבת מפאת סמיכות פרשת שבת לפרשת המשכן, ובמשכן כתיב מלאכת מחשבת וכמבואר במסכת חגיגה (דף י"ג), ועכ"פ לענין מצות הבן נח דכתיב רק יום ולילה לא ישבותו, ולא כתיב שם מלאכת מחשבת, א"כ הא גם מלאכה שאינה צריך לגופו שפיר לא הוי שבייתה כיון דהוי מלאכה עיי"ש.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל מלאכה שאינה צריך לגופו פטור א"כ ממנ"פ אי היה להם דין ישראל לא עשו מלאכה דהא פטורין על מלאכה שאינה צריך לגופו, ואי הוי להם דין ב"נ שפיר נחשב להם למלאכה ולא עברו על יום ולילה לא ישבותו, אבל למ"ד דמלאכה שאינה צריך לגופו חייב, א"כ לא שייך לומר דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דהלא אי היה להם דין ישראל א"א להם לעשות מלאכה שאינה צריך לגופו דהלא חייבים על מלאכה שאינה צריך לגופו.

מבואר מזה, דאי ס"ל מלאכה שאינה צל"ג פטור, שפיר יש לומר דהיה להם דין ב"נ, משא"כ אי ס"ל מלאכה שאצ"ל"ג חייב, אז עכצ"ל דהיה להם דין ישראל.

ובספר דורש טוב (דרוש ל"ד) כתב, לפימש"כ המזרחי (פרשת וישב), דמה שהוציא יוסף דיבת השבטים שאוכלין אבר מן החי, היינו שהם אכלו בהמה המפרכסת, דסברו דכיון דיצאו מדין ב"נ להיות כישאל, א"כ בשחיטה תליא מילתא ונפיק מכלל אבר מן החי, אבל יוסף סבר דעדיין דינם כב"נ ואסורים במפרכסת כדין ב"נ

תורה דין ישראל או דין ב"נ, דאיתא במסכת בבא בתרא (דף י"ג), משל למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך מיד כועס עליו, אבל מלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך, דורון משגר לו עיי"ש, והנה אם אבותינו היה להם דין ישראל דאז הם נקראים בניים למקום, אז שפיר י"ל דהועיל קושי השעבוד להשלים הזמן, כיון דצער הוא למלך שבניו מצטערם, משא"כ אם נאמר דהיה לאבותינו דין ב"נ, דאז הם נקראים עבדים למקום, ועבד שכעס עליו רבו, כל מה שמקניטין אותו יותר יש נחת לרבו, ולכן ל"ש לומר דקושי השעבוד הועיל להשלים הזמן עיי"ש.

ולכן כשרצה פרעה להטיל על בני ישראל קושי השעבוד, אך ירא דמשום כך יצאו קודם הזמן ממצרים, דקושי השעבוד ישלים הזמן, כיון דיש להם דין בניים למקום, דמשמירת שבת מוכח דיש להם דין בניים למקום, ולפיכך השכיל פרעה לבטל את השבת, ומעתה אין להם הוכחה שיש להם דין בניים למקום, ולזה אף שיטיל עליהם קושי השעבוד לא ישלים הזמן ודו"ק.

ויאמר משה אל האלקים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים: ופרש"י ז"ל מי אנכי מה אני חשוב לדבר עם המלכים, ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שתעשה להם נס ואוציאם ממצרים עכ"ל. וצ"ב דהלא עיקר טענתו של משה היתה דישאל אין להם זכות להוציאם ממצרים, א"כ מה תוסיף תת כח בהקדמתו דאין אני חשוב, ואף אם חשוב אני אין להם זכות.

והנבס"ד, דאיתא במדרש תנחומא פרשת שמיני (סי' א'), דלכן סירב משה רבינו בשליחות הקב"ה לילך למצרים, דסבר שאהרן ראוי יותר להיות השליח שהוא גדול ממני עיי"ש, וכתב בס' בנין דוד בפרשתן (אות ח) הטעם, דמשה היה עמוד התורה וכדאיתא באבות (פ"א-מ"א) משה קיבל תורה מסיני, ואהרן היה עמוד החסד, ומשה רבינו ס"ל דעמוד החסד גדול מעמוד התורה, ולכן אהרן הגון יותר לאיצטלא זו, ובמשלי (פרק ט"ז-1) כתיב, בחסד ואמת יכופר עון, וכתב בספר אבני שהם פרשת ברכה (אות ה), דחסד היינו עמוד גמילת חסדים, ואמת הוא עמוד התורה כדאיתא בעז" (ד) דכתיב אמת קנה ואל תמכור עיי"ש, ואי נימא דסגי באחת ומקדים חסד ברישא, נשמע דעמוד גמ"ח גדולה מעמוד התורה, דאל"כ הו"ל להקדים אמת ברישא, אבל אי אמרינן דתרוייהו בעינן, שפיר י"ל דעמוד התורה גדולה מעמוד גמ"ח, ולכן כתיב תורה באחרונה דהאחרון הוא משובח שמשלים לשניהם יחדיו, וכל דבר המשלים משובח יותר, כמו אצל מנין שבעשרה דהעשירי נוטל שכר כולם, עיי"ש.

כשישראל שרויין על אדמתם והן קבועין בא"י אין מקום לקושית המין, אבל כשבאו מא"י לחו"ל ויצאו ממקום קביעותן, א"כ יתבטלו ח"ו ברוב, ואולי יאמרו האומות לכו ועבדו עכו"ם ותלכו אחר הרוב עיי"ש.

ובמדרש רבה (שם) איתא, דר' יהושע בן קרחה השיב לתלמידיו, בעשו כתיב ביה שש נפשות וכתוב בו נפשות רבות דכתיב ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל נפשות ביתו, וביעקב שבעים נפש וכתוב ביה נפש אחד דכתיב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב וגו', אלא עשו שהוא עובד לאלהות הרבה כתיב ביה נפשות הרבה (לפיכך רובם אינן רוב כי כרובם כן יש להם אלהות הרבה), אבל יעקב שהוא עובד לאלוה אחד כתיב בו נפש אחת עיי"ש. והנה משמירת שבת מוכח שנקראים בניים למקום, דאיתא בסנהדרין (נ"ח:) עכו"ם ששבת חייב מיתה עיי"ש, וכתב בבני יששכר (שבת מאמר ט' אות ו') הטעם, דשבת הוא שרביטו של מלך, ובני ישראל שהם בניים למקום מותרים להשתמש בשרביטו של מלך, אבל העכו"ם המה עבדים למקום ואסורים להשתמש בשרביטו של מלך, ולכן אסורים בשמירת שבת עכ"ד.

ובספר נועם מגדים (פרשת האזינו) כתב, והנה יש ליתן טעם על קריאת שם בניים לישראל והעמים עבדים, מהיות כי יש הפרש בין אב לאדון, כי העבד יש שיש לו אדון אחד ויש שמשועבד לשני אדונים או יותר, משא"כ אב לא יצויר רק אב אחד באדם, והנה אנחנו שעובדים לאלקינו לכדו בלי שיתוף לכך יקרא שמו עלינו אב, שהאב הוא רק אב יחידי לבן, ולא כן העמים שעובדים בשיתוף לא יכון אצלם תואר אב לה' צבקות רק אדון, לזה יקראו עבדים ואנחנו בניים עכ"ד.

ומעתה מבואר, הבאים מצרימה, ולכאורה קשה דכשבאו מא"י לחו"ל ויצאו ממקום קביעותן, א"כ יתבטלו ח"ו ברוב, ואולי יאמרו האומות לכו ועבדו עכו"ם ותלכו אחר הרוב, ע"ז כתב הבעל הטורים את יעקב איש ס"ת שבת, דקיימו מצות שבת, ומשמירת שבת מוכח דהמה נקראו בניים למקום, משום שהם עובדים לקל אחד, וממילא אינם בטלים ברוב עכ"ד מו"ר זצ"ל.

ולכאורה צ"ב, מה היתה סברת פרעה שרצה להקשה השעבוד על בני ישראל, הלא יצא שכרו בהפסדו, דהלא ע"י הקושי השעבוד יפסיד, דבני ישראל יצאו מארץ מצרים קודם הזמן של ד' מאות שנה, כדאיתא במד"ר פרשת בא (פרשה טו-16), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופ"י ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

ובספר ראש דוד פ' שמות (ד"ה אמנם אפשר לפרש), ובפרשת וארא (ד"ה בכורות), ובספר שמחת הרגל (בפיסקא מה נשתנה) כתבו, דהא אם הקושי השעבוד השלים הזמן או לא, תליא אם היה לאבותינו קודם מתן

והנבס"ד, דכבר כתבו המפ' דמרע"ה טעם גדול היה לו בסירובו לילך למצרים, כי רצה שהקב"ה בעצמו יגאלם דבכך יהיה גאולת עולם, שהרי מעשי הקב"ה המה נצחיים ודבר אלוקינו יקום לעולם, וכדכתיב בישעיה (פרק מ"ח-י"ז) ישראל נושע בה' תשועת עולמים, ולכן אמר שלח נא ביד תשלח, ועיין בתרגום יונתן בן עוזיאל שכתב דהיינו ביד פנחס דחמי למשתלחא בסוף יומיא, שהתחנן שיהא גאולת עולם ע"י אליהו כפי שעתיד להיות בקץ הגאולה, ובמד"ר שמות (פרשה ג-ט"ו) עה"פ ויאמר משה אל האלקים מי אנכי איתא, א"ר יהושע בן לוי משל למלך שהשיא את בתו ופסק ליתן לה מדינה ושפחה אחת מטרונית, ונתן לה שפחה כושית, א"ל חתנו לא שפחה מטרונית פסקת ליתן לי, כך אמר משה לפני הקב"ה, רבון העולמים כשירד יעקב למצרים לא כך אמרת לו אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה, ועכשיו אתה אומר לי לכה ואשלחך אל פרעה, לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי אעלך גם עלה עיי"ש, וכוונת המדרש דמשה טען דכיון דהקב"ה הבטיח דהוא יגאלם, ממילא דבכך הו"ל גאולת עולם, וזה הדמיון לשפחה מטרונית, משא"כ אם הגאולה יהיה על ידי שליח, הו"ל רק גאולה זמנית ובבחינת שפחה כושית.

ולכאורה הרי לא היה אפשר שהקב"ה יגאלם בעצמו כיון דעדיין לא נשלם הזמן, וההבטחה דאנכי אעלך גם עלה חל כאשר יתקיים בהם הגזרה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, וכתב בספר קרבן שבת (פרק א' ס"ד), דאי נימא דישמעאל הוה בנו של אאע"ה, א"כ גם הוא בכלל הגזירה דכי גר יהיה זרעך, א"כ חל חובת הגלות על כל זרע אברהם דהיינו יצחק וישמעאל, ובדין שיהא כל אחד מהם משלם מחצית החוב דד' מאות שנה, ונמצא דשפיר השלימו בני ישראל את חלקם בגזירת השעבוד, ולא יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, אך כ"ז הוא דווקא אי אאע"ה שיחרר את הגר וגם ישמעאל מתייחס אחר אאע"ה, משא"כ אי לא נשתחררה הגר והו"ל ישמעאל בן האמה דוולדה כמותה שאין מתייחס אחר האב, לא שייך לומר על ישמעאל כי גר יהיה זרעך עכ"ד.

ובספר פלח הרימון (כלל ג' ואופן ה') כתב הטעם דלא נשחט יצחק בעת העקידה, דידוע דגם הקב"ה שומר תורתו כדאיתא בירושלמי (ר"ה פ"א) עה"פ ושמרו את משמרת, והנה הקב"ה צוה לנו בתורה ומזרעך לא תתן להעביר למולך לצורך קרבן, ולפי"ז בלתי אפשר היה לשחוט את יצחק, ומביא ראייה דאין נפק"מ לצורך גבוה או לצורך עכו"ם, אבל זהו דוקא אם נאמר דישמעאל לאו לזרע אברהם יחשב, כי אמרו חז"ל במסכת סנהדרין (דף ט"ד:) המעביר כל זרעו למולך פטור שנאמר ומזרעך לא תתן להעביר למולך, מזרעך מקצת זרעך הוא דאסור עיי"ש, וא"כ אי ישמעאל ל"ה זרע אברהם, אז ודאי יצחק היה כל זרע, והיה מן הראוי לשוחטו, דבכה"ג לא אסרה התורה, אבל אם ישמעאל נמי זרע אברהם יחשב, ויצחק הוא מקצת זרעו שאסרה רחמנא כה"ג, ובלתי אפשר היה לשוחטו עיי"ש.

אך זה תליא בפלוגתת ר' יאשיה ור' יונתן אי לחלק צריך קרא או לא צריך קרא, דאי ס"ל לחלק לא צריך קרא, א"כ לכפרת העון סגי בחסד לחוד או באמת דהוא תורה לחוד, ולפי"ז מדהקדים הכתוב חסד לאמת מוכח דמעלת חסד גדולה יותר מתורה, ואי ס"ל לחלק צריך קרא ובלא קרא משמע שניהם ביחד, ומעתה לכפרת העון צריך תרוייהו חסד ואמת, וא"כ כוונת הכתוב דלא סגי בחסד בלבד אלא צריך גם לאמת כדי לכפר העון, וממילא י"ל דמעלת התורה עדיפא טפי דהאחרון משובח עכ"ד הבנין דוד.

ונודע תמיהת המפרשים על מה שיצאו ישראל ממצרים אחר רד"ו שנים, הלא הגזירה היתה על ארבע מאות שנים עכ"ק, אך איתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א) אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו, שנאמר (שה"ש ב-י"א) הנה הסתיו עבר, ופ' ביפה תואר (ש"ס) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

ובספר שמע יעקב (פרשת יתרו דף ד"ש) כתב, דזה אי קושי השעבוד מוכרח להיות והיתה בכלל הגזירה, תליא בפלוגתת התנאים אי לחלק צריך קרא או לא צריך קרא, דיש לפרש מה דכתיב כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, דהיינו או שיהיו גרים בארץ לא להם ארבע מאות שנה, או ועבדום וענו אותם ואז לא יצטרכו להיות כ"כ זמן, וזהו רק למ"ד לחלק לא צריך קרא, אבל למ"ד לחלק צריך קרא ובלא"ה משמע שניהם כאחד, בהכרח דהגזירה היתה על גירות ושעבוד עכ"ד.

וזהו שאמר משה, מי אנכי כי אלך, הלא אהרן שהוא עמוד החסד דגדול מעמוד התורה הוא צריך לילך, ואם תאמר דעמוד התורה גדולה מעמוד החסד, ע"כ דס"ל לחלק צריך קרא, א"כ הגזירה היתה על גירות ושעבוד, ומעתה אין לומר דקושי השעבוד משלים הזמן, ומעתה מה זכו ישראל להוציאם לפני הזמן ודו"ק.

ויאמר בי ה' שלח נא ביד תשלח: ואיתא בילקוט שמעוני (רמז קע"ג), **וכיון שראה בפרגוד של הקב"ה כתות כתות של סנהדרין, שהיו יושבים בלשכת הגזית ודורשים התורה במ"ט פנים, והראהו ר"ע דורש כתרי אותיות, אמר אין לי עסק בשליחות של מקום שנאמר ויאמר בי ה' שלח נא ביד תשלח עכ"ל,** ובספר ברית שלום (פרשת וילך) הביא מדרש וז"ל, כיון שראה משה את ר' עקיבא יושב ודורש את התורה במ"ט פנים, אמר אין לי עסק בשליחות זה, שלח נא ביד ר' עקיבא עיי"ש.

מה"ת, אז י"ל דעדיף אם הוא יעשה המצוה בעצמו אף במקום הידור עיי"ש.

ובהואיל משה (ח"ו אות י"ט) הבאנו מכ"ק אדמו"ר מצאנו שליט"א, דזה אי אמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו בכל המצוות תליא אי שני כתובים הבאים כאחד מלמדין או אין מלמדין, דהנה בשו"ת דברי יציב חחו"מ (ס"ו צ"ז אות ו' ואות ז') הביא סמוכין מה"ת להא דאמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו, דאיתא בספרי פרשת שופטים (פיסקא כ"ב), גבי מתנות כהונה דכתיב (פרשה י"ח-ג) ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה, וכתב הספרי ונתן לכהן, לכהן עצמו, ועיין בפר"ח חיו"ד (ס"ו ס"א סק"ג) שנתקשה לכאר הדברים, ויש שפירשו דרצ"ל שאם הכהן שולח שלוחו אל ישראל אין חייב ליתן לו ואין בזה משום שיהוי מצוה, דמצי אמר שרוצה לקיים המצוה בעצמו דמצוה בו יותר מבשלוחו, (עיין ספרי דבי רב ועמק הנצי"ב), ולפי"ז יש מפסוק זה מקור מן התורה להא דמצוה בו יותר מבשלוחו, [ועיין בשו"ת חת"ס חיו"ד (ס"ו רצ"ב ד"ה כבר ראו)].

ויש להביא עוד מקור להא דמצוה בו יותר מבשלוחו, ממה דכתיב בפרשת בא (פרשה י"ב-כ"ח), וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן כן עשו, דיל"פ כפל הכתוב בלשונו לומר כן עשו, להורות שכן עשו בעצמם ולא על ידי שליח משום דמצוה בו יותר מבשלוחו, וכיוצא"ב פירש במרכבת המשנה (סוף פי"ב) במ"ש במכילתא דקאי על משה ואהרן שכן עשו בעצמם דמצוה בו יותר מבשלוחו עיי"ש.

ויש לכאר שהרבנותא במשה ואהרן דייקא, דאע"פ דפרנס אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה כדאיתא במסכת קידושין (דף ע"ג), ודנו מזה הפוסקים לגבי עשיית מצוה עיין בשו"ת חוות יאיר (ס"ו ר"ח) במה שת"ח וגדולי הדור מטפלין בעצמן בעשיית סוכה ושאיבת מים למצת מצוה וכו' עיי"ש, וי"ל דתליא אם הך דמצוה בו הוי מדאורייתא וחיוב גמור, דאם אינו אלא זהירות ויתרון מצוה בעלמא, אין בזה כדי לדחות הך איסורא דעשיית מלאכה בפני שלשה, ובזה יש לפרש וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן, היינו שעשו כל אחד ואחד בפני עצמו משום דמצוה בו יותר מבשלוחו, וכיון דחיובא איכא מה"ת כן עשו משה ואהרן ג"כ בעצמם עכ"ד הדברי יציב עיי"ש.

ולפי"ז מצינו שני מקראות דמצוה בו יותר מבשלוחו, (א) גבי פסח דכתיב כפל הלשון כן עשו, (ב) לגבי מתנות כהונה דכתיב ונתן לכהן, ומעתה אי ס"ל דשני כתובים הבאים כאחד מלמדין, ילפינן מכאן לכה"ת כולה דמצוה בו יותר מבשלוחו, משא"כ אי ס"ל אין מלמדין או ליכא לנו לימוד לכה"ת דמצוה בו יותר מבשלוחו עכ"ד כ"ק האדמו"ר מצאנו שליט"א.

אך בספר פלח הרימון (אופן י') ובספר חידושי הגרשוני (פ' וירא) כתבו, הטעם דלא נשחט יצחק, דהיה קרבן בלי ידיעת הבעלים, דאיתא בקידושין (ל' ג') דג' שותפים יש באדם הקב"ה ואביו ואמו, וכיון דשרה לא היתה יודעת מזה לכן לא היה יכול לשחוט את יצחק, וכמ"ש התוס' בקידושין (דף כ"ג:) ד"ה דאמר, דאי ס"ל דכהנים הוה שלוחי דידן אז קרבן בלי ידיעת הבעלים פסול, משא"כ אי ס"ל דהוי שלוחי דרחמנא, אז הקרבן כשר גם בלי ידיעת הבעלים, דהקב"ה משלחו ויודע בו עיי"ש.

ואיתא בספרי זוטא (פרשת שלח) עה"פ במספר הימים אשר תרתם וגו', אמר ר' ישמעאל, וכי ישראל תרו אותה, והלא שנים עשר בלבד תרו אותה, אלא לפי שהיו שלוחיהן ששלוחו של אדם כמותו בכל מקום, ר' עקיבא אומר, מניין ששלוחו של אדם כמותו, שנאמר והקרבתם אשה לה', והלא הכהנים היו המקריבין, אלא ששלוחו של אדם כמותו עיי"ש, מבואר מזה דרע"ק ס"ל דכהנים הוי שלוחי דידן.

ומעתה מבואר, דר' עקיבא דס"ל דכהנים הוי שלוחי דידן, ולפי"ז קרבן צריך ידיעת בעלים, וי"ל דלכן לא נשחט יצחק משום דשרה לא ידעה מזה, ולפי"ז י"ל דאע"ה לא שחרר את הגר, וישמעאל לא הוה בנו של אברהם, ולא שייך לומר דחצי הגלות חל על ישמעאל, ועדיין לא נשלם הזמן, ולדידיה צריך שהגאולה תהיה על ידי שליח, ולכן אמר משה שלח נא ביד ר"ע, דהיינו דלשיטת ר"ע צריך אתה לשלוח שליח שיגאל את בני ישראל ודו"ק.

(ב) עוי"ל, דאיתא במסכת פסחים (דף ל"ו), אין לשיין עיסה בפסח בייך ושמן ודבש (מפני שקרובה וממהרת להחמיץ ואין אדם יכול לשומרה), ואם לש, רבן גמליאל אומר תשרף מיד, וחכמים אומרים יאכל (אפשר לשומרה), ואמר ר' עקיבא, שבתית היתה (שביתתי היתה רגל פסח אחד) אצל ר' אליעזר ור' יהושע ולשתי להם עיסה בייך ושמן ודבש ולא אמרו לי דבר וכו' עיי"ש, וכתב בספר פני יהושע ד"ה ועוד, דלכן היה ר' עקיבא לש בעצמו, דמיירי במצות חובה, ומצוה בו יותר מבשלוחו וכו' עיי"ש.

ובספר חיי אדם (כלל ס"ח אות ז') כתב וז"ל, מצוה בו יותר מבשלוחו, צריך עיון, אם הוא יעשה המצוה לא יהיה מהודר כל כך, כגון שרוצה לכתוב לו ספר תורה ואין מכתבו מהודרה, ואם ישכור סופר יהיה מהודר איזה עדיף עכ"ל, ובשו"ת דברי יציב חחו"מ (ס"ו צ"ז אות ח) כתב דספיקו של החיי אדם הנ"ל, תליא במה שדנו הפוסקים אי מצוה בו יותר מבשלוחו הוא מן התורה, או רק זהירות בעלמא מדרבנן, עיין בספר שד-י חמד (ח"ט דברי חכמים ס"ו מ"ג), דאם זה רק זהירות מדרבנן, אז י"ל דהידור מצוה שמקורו מדאורייתא כדכתיב זה אלי ואנוהו עיין בספר שד-י חמד כללים (מערכת ז' כלל י"ב), זה עדיף משיעשה המצוה בעצמו, משא"כ אי מצוה בו יותר מבשלוחו הוא

ולפי"ז כיון דכאן ליכא רק איסור עשה דלעולם בהם תעבודו, ובאיסור עשה הא אמרינן אי עביד מהני, וכה מצאתי בשו"ת חת"ס חאבע"ז (ח"ב סי' ס"ג) שכ"כ וז"ל, ומ"מ סברת הפנ"י שלהי גיטין דמחלק בין עשה לל"ת מוכרח לכאורה, דלאת"ה תקשי ממשחרר עבדו איך מהני, אע"כ עשה שאני עכ"ל עיי"ש, [ועיין בשיטה מקובצת (ש) אות ט"ז שכתב וז"ל, לא תעביד, לא דוקא לאו אלא אפילו לאו הבא מכלל עשה עיי"ש].

אך הקשה כ"ק מרן זי"ע, דלכאורה הא מפורש בסוגיא דאף בלאו הבא מכלל עשה פליגי, כדחזינן דפריך הגמרא מתורם מרעה על היפה וממין על שאינו מינו, דשם ליכא ל"ת רק לאו הבא מכלל עשה, אך י"ל דלהס"ד הוי ס"ל שאין חילוק, ולמסקנא דרבי קרא דתורם מהני י"ל דה"ה בכל מקום דליכא מלקות עיי"ש, וכ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' ס) עיי"ש.

ולכאורה יש לנו עוד קרא דבעשה אמרינן אי עביד מהני, דהגמרא (דף ה) פריך, והרי מקדיש תמימין לבדק הבית דאמר רחמנא נדבה תעשה אותו זה קדשי בדק הבית, ותנן המקדיש תמימים לבדק הבית אעפ"י שהוא בלא תעשה מה שעשה עשוי, וכתב רש"י ז"ל דהוי ל"ת מדכתיב בתחלת הפרשה לאמור דדרשינן לר' יהודה לאו אמור כמבואר במסכת פסחים (דף מ"ב) ובמסכת תמורה (דף ט), אבל הרמב"ם בהל' ערכין (פ"ה-ה"ה) כתב, המקדיש בהמה טהורה תמימה לבדק הבית אעפ"י שעבר על עשה מה שעשה עשוי עיי"ש הרי דהרמב"ם ס"ל דהוי רק עשה, ועיי"ש בהלכה (ו) שכתב דהוי לאו הבא מכלל עשה, ותמה הכס"מ דהא כברייא איתא דהוא בל"ת, וכתב הלח"מ דל"ת דקאמר כברייא הוי רק אסמכתא בעלמא, ולהכי כשהקשה בתמורה והרי מקדיש תמימים לבדק הבית דאמר רחמנא נדבה תעשה אותו, לא הזכיר בדבריו המקשה כלל לא תעשה, דהוי רק לאו הבא מכלל עשה ולא ל"ת עיי"ש, מבואר מזה דמקדיש תמימים לבדק הבית הוי רק עשה, וע"ז משני הגמרא דגלי קרא דמהני.

ולפי"ז כתב בשו"ת אבני ציון (ח"א סי' י"א אות ח') דזה אי אמרינן באיסור עשה אי עביד מהני תליא אי ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין או אין מלמדין, דאי ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין שפיר ילפינן מכאן דבאיסור עשה ס"ל אי עביד מהני, משא"כ אי ס"ל דשני כתובים הבכ"א אין מלמדין אז גם באיסור עשה ס"ל אי עביד לא מהני עיי"ש.

ולפי"ז יש לומר דכך אמר מרע"ה לפני הקב"ה, אני איני יכול לילך בהשליחות הזו, מחמת שאני סובר דגם באיסור עשה אמרינן אי עביד לא מהני, והטעם דהמשחרר עבדו לא אמרינן אי עביד לא מהני, משום הגזרה שוה לה לה מאשה וכנ"ל, ומעתה אברהם דלא ניתנה לו גזרה שוה לא מהני השחרור, ומעתה אין לומר דחצי הגלות חל על ישמעאל, וכיון דעדיין לא נשלם הזמן יש חשש שהגאולה לא

והנה הגזירה שנאמרה לאאע"ה כי גר יהיה זרעך וגו' גם ישמעאל נכלל בכלל בניו, ומוטל על ישמעאל לשעבד מאתים שנה, אך בספר אור תורה פ' לך (אות נ"ז) כתב די"ל דישמעאל אינו בכלל הגזירה כיון דהוא בן שפחה דקיי"ל דולדה כמותה, ולא נחשב לזרע אברהם, אך ביו"ד (סי' רס"ז ס"ט) איתא דיש אומרים דאם בא על שפחתו הולד בן חורין לכל דבר, דחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות ומסתמא שחררה שלא יהא איסור, ולפי"ז בודאי שחרר אאע"ה את הגר וישמעאל נחשב לזרע אברהם וגם על ישמעאל חל הגזירה עכ"ד עיי"ש.

ולכאורה יש להעיר, דבספר שושנת העמקים (סוף כלל ה) הקשה, דלרבא דס"ל במסכת תמורה (דף ד), דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, א"כ איך מועיל שחרור בכל מקום, הא איתא במסכת גיטין (דף ל"ח), אמר רב יהודה אמר שמואל, כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו, וא"כ אף אם שחרר העבד, כיון דהוא דבר איסור נימא דלא מהני, ותירץ כיון דילפינן לה לה מאשה, וגבי אשה כתבו התוס' במסכת תמורה (דף ה) ד"ה מיתבי, דבגט לא שייך אי עביד לא מהני דילפינן ממיתה עיי"ש, ולפי"ז י"ל גבי עבד כיון דילפינן לה לה מאשה ג"כ מהני השטר שחרור אף דאסור לשחררו עכ"ד.

ואיתא במדרש רבה פרשת לך לך (פרשה מ"ו-ד) דלא ניתנו גזירות שוה לאברהם אבינו עיי"ש, ובספר בית האוצר חלק א' (כלל א' אות י"ג) כתב בכוונת המדרש, דכיון דאין אדם דן גזרה שוה מעצמו אלא אם כן קיבלה מרבו, על כן לא היה אברהם יכול לדון גזרה שוה, דנהי דידע מעצמו את התורה ברוח קדשו, עם כל זה הרי לא נאמרה וניתנה הגזרה שוה, וגזרה שוה אין אדם דן מעצמו עיי"ש, ולפי"ז אי אפשר לומר דאאע"ה שחרר את הגר, דהשחרור לא מהני, דהא כל הטעם דלא אמרינן בשחרר את עבדו אי עביד לא מהני, משום דילפינן לה לה מאשה, וא"כ לאאע"ה דלא ניתנו הגז"ש, וליכא הגז"ש דלה לה מאשה, א"כ לא מהני השחרור וישמעאל לא נקרא זרע אברהם.

אך יש לתרץ קושית הששונת העמקים, די"ל דלכן לא אמרינן בשחרר עבדו אי עביד לא מהני, לפימש"כ כ"ק רבינו זי"ע בחידושי סוגיות על הסוגיא אי עביד לא מהני, לדיוק ממש"כ רש"י ז"ל במסכת תמורה (דף ד) לא תעביד, לא תעשה, דכוונתו לדיוק דפלוגתא אביי ורבא אינו רק בל"ת אבל בעשה לכו"ע אמרינן אי עביד מהני, דאל"כ מה הוסיף רש"י ז"ל על לשון הגמ' שאמרו לא תעביד עיי"ש, וכ"כ הפנ"י מסכת גיטין (דף ז) ד"ה א"ל רב פפא לרבא, דאי עביד לא מהני לא אמרינן רק באיסור לא תעשה ולא באיסור עשה עיי"ש, וכ"כ בשו"ת קרבן בירושלמי פסחים (פ"ה) דהא דאמרינן אי עביד לא מהני זהו דוקא בלאו שלוקין עליו ולא באיסור עשה או בלאו שאין בו מעשה עיי"ש.

תהיה שלימה ונצחית, כי יצטרכו ללכת עוד הפעם בגלות
להשלים זמן השעבוד, ובגאולה כזו א"א לפני להיות
שליח בדבר, אך אם תרצה לשלוח שליח, תוכל לשלוח שליח
כזה דאזיל בשיטת רבי עקיבא דמצוה בו יותר מבשלוחו
בכה"ת, דילפינן לה מפסח וממתנות כהונה וכו"ל, ולדידיה
י"ל דבאיסור עשה ס"ל אי עביד מהני, ומהני השחרור,
וישמעאל הוי בנו של אע"ה, וחצי הגלות חל על
ישמעאל, והוי הגאולה בזמנה, ואין חשש מגלות שני
שפיר יכול להיות שליח בדבר, וזהו שלח נא ביד ר' עקיבא,
בשליח שהולך בשיטת ר"ע ודו"ק.

ג) עוי"ל עפ"י הנ"ל, דמרע"ה טעם גדול היה לו בסירובו
לילך למצרים, כי רצה שהקב"ה בעצמו יגאלם דבכך יהיה
גאולת עולם, שהרי מעשי הקב"ה המה נצחיים ודבר אלוקיני
יקום לעולם, ולכאורה הרי לא היה אפשר שהקב"ה יגאלם
בעצמו כיון דעדיין לא נשלם הזמן, וההבטחה דאנכי אעלך
גם עלה חל כאשר יתקיים בהם הגזרה ועבדום וענו אותם
ארבע מאות שנה.

אך בספר שמע יעקב (פ' וארא) כתב ליישב קו' המפ' דאיך רצה
הקב"ה להוציא את בני ישראל ממצרים, כי הקב"ה גזר
ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, והקב"ה שומר משמרתה
של תורה, ואיך בא הקב"ה לעבור על דבר תורה ולהוציאם
אחר היותם במצרים רק רד"ו שנים, אך הוא יתברך דן כדין זה
דקיי"ל דאתי עשה ודחי ל"ת, ואתי עשה דולקחתי אתכם לי
לעם, דהוא עשה דהצלת רבים שאלו היו שוהין שם עוד אפילו
שעה אחת לא יזכר שם ישראל עוד, ודחי לגזירת ועבדום וענו
אותם ארבע מאות שנה, ואף דגזירת ועבדום וענו אותם נמי
עשה הוא, וכדאיתא במסכת כתובות (דף ק"ז:) כל העולה מבבל
לא"י עובר בעשה, דכתיב בבבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי
אותם, וה"נ דגזר אומר שמה יהיו ד' מאות שנה הוי עשה,
וקשה דמאי אולמיה האי עשה מהאי עשה, מ"מ עשה דהצלת
ישראל אלים דהוי עשה דרבים, ודחי לעשה דקיל, ואף דלא
הוה בעידנא, דהא התורה לא היו מקבלים תומ"י ביציאתם
ממצרים, והעשה דועבדום אותם נתבטל בעת צאתם ממצרים,
הא בעשה דרבים אמרינן דדחי אף היכא דל"ה בעידנא,
כמש"כ התוס' במסכת פסחים (דף ג"ט.) ד"ה אתי עשה עיי"ש, אך
כ"ז א"ש לתירוצן שני של התוס' שם, אבל להריב"א משמע
דס"ל דגם בעשה דרבים בעינן שיהא בעידנא עיי"ש עכ"ד.

ובמסכת פסחים (דף מ"ד.) ס"ל לר' עקיבא דילפינן טעם כעיקר
מגייעולי נכרים, וקרא דמשרת אתי להיתר מצטרף לאיסור,
וחכמים ס"ל דטעם כעיקר ילפינן ממשרת, א"ל רב אחא בריה
דרב אויא לרב אשי, מדרבנן נשמע לר"ע, מי לא אמרי רבנן
משרת ליתן טעם כעיקר מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה,
לר"ע נמי משרת להיתר מצטרף לאיסור מכאן אתה דן לכל
איסורין שבתורה כולה (לריו"ח פירך דאמר לעיל כל איסורין שבתורה אין היתר

מצטרף לאיסור חוץ מאיסורי נזיר ואוקימנא כר"ע, מכדי לר"ע שמעינן ליה דאמר באיסורי נזיר היתר
מצטרף לאיסור ובשאר איסורי לא איירי מיד, ור"י אמאי לא אמר דכי היכי דאית ליה באיסורי נזיר
אית ליה נמי בשאר איסורי הא ממאי דשמעינן ליה לרבנן בטעם כעיקר מצינן למשמע מינה נמי
דעתיה דר"ע בהיתר מצטרף לאיסור, א"ל משום דהוה נזיר וחטאת שני
כתובים הבאין כאחד ואין מלמדין, נזיר דתניא ר"ע אומר נזיר
ששרה פתו ביין ואכל כזית מפת ומיין חייב, (דטעמא דר"ע משום צירוף
הוא, ואי נמי לא נשרית כל הפת ביין מצטרף נמי היתר לאיסור לחיובא) וחטאת הא דלעיל
דאם כשירה היא תאכל כחמור שבה (תאכל הבולעת כחמור שבה, שהרי יש בה
ב' מינין אחד חמור ואחד קל, וכולה הולכת אחר החמור אלמא היתר מצטרף לאיסור), ואמרינן
בגמרא דלכן הוי שני כתובים, דבשלמא אי כתב רחמנא
בחטאת לא גמר נזיר מינה דחולין מקדשים לא גמרינן, אלא
ליכתב רחמנא בנזיר ותיתי חטאת ותגמור מיניה, ולכן הוי שני
כתובים הבכ"א ואין מלמדין עיי"ש.

ואיתא במסכת זבחים (דף צ"ג.) ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו
שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, (כגון המחה שומן חטאת וסך
ממנו צלי של שלמים ונבלע בו), יקדש להיות כמוה הא כיצד אם פסולה
היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה, [ופירש"י (פסחים
מ"ה.)] בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע
בחטאת, יקדש להיות כמוה, שאם פסולה היתה החטאת כגון
פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה
היא, החטאת מהניא לבולעת הימנה לאסור באכילה אלא
כחמור שבה, כחומר החטאת שנבלע בה לפנים מן הקלעים
ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד], ופריך ואמאי (תיפסל משום האי
פורתא) וניתי עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל הפסולה),
ומשני אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש שנאמר ועצם
לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח
ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי ניתי עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את
הבשר בלילה הוה) ולידחי הל"ת (דועצם לא תשברו בו), אלא ש"מ אין עשה
דוחה ל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה
דוחה את ל"ת ועשה עכסה"ג.

והקשו המפ' דקשה טובא מסוגיא דזבחים הנ"ל, דשם רב אשי
עצמו מתרץ דהיינו טעמא דחטאת מקדש הנוגע בה ולא
אמרינן דעשה דאכילת קדשים ידחה ל"ת דאיסור אכילת
פסולין, משום דיקדש עשה ואין עשה דוחה לתו"ע, וא"כ היכי
קאמר הגמרא בפסחים דלא צריכי תרווייהו דלכתוב רחמנא
נזיר ותיתי חטאת מיניה, הא איצטריך יקדש גבי חטאת כי
היכא דלא נימא עשה דוחה ל"ת, וא"כ שוב לא הוי בכלל שני
כתובים הבכ"א, והדקל"ד דנילוף מינה לכה"ת דהיתר מצטרף
לאיסור עכ"ק, עיין שעה"מ הלי' נדרים (פ"ג ה"ו) ובשו"ת בשמים
ראש (ס"ה ה"ב) מייחס קושיא זו להרא"ש ז"ל, ובעין פנים לתורה,
ובספר מאה שערים שהאריכו בזה.

והנבס"ד, דהתוס' במסכת פסחים (דף פ"ה.) ד"ה כשהוא הקשו,
דאיך ילפינן מכאן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, הלא י"ל
דלכן אינו דוחה משום דבעידנא דמיעקר ללאו לא מקיים

ולפי"ז זהו שאמר הכתוב, ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו', ואי תימא למה נתגלגל הדבר וירדו למצרים דווקא, דהוא מקום שמשנאים ומתעיבים אותם מאד מאד לישראל, לזה אמר הכתוב ויוסף היה במצרים, ר"ל מכירת יוסף למצרים גרם את זאת שיענשו מדה כנגד מדה, עכ"ד הבתי נפש.

ובספר מאיר עיני חכמים (מהר"ק דרוש ב' אות כ"ט) כתב, דפלוגתא יוסף עם אחיו היתה, דהאחים שנאו את יוסף בשביל שרצה למשול עליהם והוא היה הצעיר שבהם, והם דרשו "את" לרבות את אחיך הגדול, שמחויב היה לכבדם ולא למשול עליהם, ויוסף סבר דלא דרשינן "את" וסבר דאינו מחוייב לכבדם, ולכן סבר שמותר לו למשול על אחיו עיי"ש.

ובשו"ת הריב"ש (סי' שכ"ח) הקשה דהיאך קנה יעקב הבכורה מעשיו, הא הוי דבר שלא בא לעולם שהרי יצחק היה חי אז עכ"ק, ותי' הריב"ש (סי' רכ"ח) דקודם מתן תורה היה מועיל קנין בדבר שלבל"ע עיי"ש.

והטעם דקודם מ"ת מהני קנין אף בדבר שלבל"ע מבואר בספר ישועות מלכו (פרשת תולדות), עפי"מ שאמרו חז"ל במסכת עבודה זרה (דף ג, א), אמר ר"ש בן לקיש, מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום השישי (ה' יתירה למה ל'), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשי בראשית ואמר דאם יקבלו ישראל את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובהו, ושם בגמ' אמר חזקיה מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה, אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה עיי"ש, ומבואר מזה דעד שלא קיבלו בני ישראל את התורה בסיני לא נתבסס כל הבריא, ועמודי שמים ירופפו ונתייראו שמא לא יתקיים העולם, וא"כ קודם קבלת התורה כל מהות הבריא היה כדבר שאינו קבוע וכדבר שלבל"ע, שהרי עדיין היה תלוי ועומד אם יקבלו ישראל את התורה, ולכן באותה זמן אהני הקנין גם בדבר שלבל"ע, שהרי כל היקום לא הי' קבוע וקיימי עכ"ד.

אך במד"ר בראשית (פ"ט-ט"ד) איתא, ויהי ערב ויהי בקר יום השישי, אמר ר' יודן, זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על הקודש ובה נגמרה מלאכת העולם, ע"כ כתיב הששי ויליף לה מה"א יתירה עיי"ש ברש"י, דמכאן ילפינן לתוספת שבת שהוא מה"ת, ולא ס"ל דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, וכ"כ בספר בנין דוד פ' וישלח (אות ה'), דר' יודן לא ס"ל דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית עיי"ש, ולפי"ז י"ל דגם קודם מ"ת לא מהני קנין בדבר שלבל"ע.

ואיתא במכילתא פרשת יתרו (פ"ו-ט"ד), זכור את יום השבת לקדשו, זכור מלפניו ושמור מלאחריו, מכאן אמרו דמוסיפין מחול על הקודש, וכתב במרכבת המשנה, דדריש ליה מדכתיב את יתירה, לרבות דמוסיפין מחול על הקודש עיי"ש.

העשה, וכן הקשו התוס' במסכת זבחים (דף צ"ז:) ד"ה ואחד עיי"ש, ובספר משיב נפש עמ"ס פסחים כתב לתרץ, דלמ"ד דכל ישראל יוצאין בפסח אחד, ואכילת פסחים לא מעכב, שפיר חשוב קרבן פסח עשה דרבים, ובעשה דרבים לא בעינן בעידנא, כמש"כ המג"א באו"ח (סי' תמ"ז) עכ"ד.

ולפי"ז לא קשה קושית העולם, די"ל דר"ע ס"ל דעשה דרבים דחי אף שלא בעידנא, וילפינן משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולפי"ז י"ל דלכן לא אמרינן גבי אכילת קדשים עשה דוחה ל"ת, ולא צריך קרא דיקדש לומר דאין עשה דוחה ל"ת, ולכן שפיר קאמר הגמ' דלר"ע הו"ל שני כתובים הבכ"א. ומעתה י"ל דזהו כוונת המדרש, דמרע"ה אמר להקב"ה אני איני יכול לילך בהשליחות הזו, כיון דעדיין לא נשלם הזמן, ואין לומר דעשה דהצלת ידחה העשה ועבדום וענו אותם, דהלא לא הוי בעידנא, אך כשראה את ר' עקיבא דורש היינו דלא אמרינן היתר מצטרף לאיסור בכה"ת, וע"כ דס"ל דעשה דרבים דחי אף שלא בעידנא וכנ"ל, ולדידיה שפיר ראויים בני ישראל לצאת ממצרים, ולכן אמר שלח נא ביד ר' עקיבא ודו"ק.

ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכרי ישראל: וכתב רש"י וז"ל, ומדרשו, כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשיו עכ"ל, ודקדקו המפ' מדוע דייקא כאן הודיע שחתם והסכים על מכירת הבכורה.

והנבס"ד, דבספר בתי נפש (בפרשתן) כתב לפרש הכתוב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' ויוסף היה במצרים, דלכאורה צ"ב, וכי עד השתא לא היה לנו הידיעה מזה שיוסף הוא במצרים, ומה בא הכתוב להשמיענו דיוסף היה במצרים.

והנבס"ד, דאיתא בשבת (ט"ו:) ואמר רבא בר מחסיא אמר ר' חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, משום דאברהם אבינו אמר במה אדע עיי"ש.

ובס' עיון יעקב (על העין יעקב) כתב לתרץ וז"ל, ונראה לי דאף שנגזר עליהם השעבוד, מכל מקום לא היה צריך להיות השעבוד במצרים דווקא, שהיה משנאים ומתעיבים מאד לישראל כדכתיב בפ' מקץ (פרשה מ"ג-ל"ב), כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם כי תועבה היא למצרים, וכן כתיב בפ' שמות (פרשה א-י"ב) ויקוצו מפני בני ישראל, אבל בשביל משקל שני סלעים ששנאו אחיו את יוסף והתעיבו אותו ומכרו אותו, נתגלגל הדבר וירדו למצרים דווקא, שהיה מקום שמשנאים ומתעיבים אותם מדה כנגד מדה עכ"ל.

ולפייז אי ס"ל דדרשינן את אז ילפינן תוספת שבת מקרא זכור את יום, וי"ל דהה' יתירה אתיא דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, ולפייז י"ל דקודם מתן תורה מהני קנין בדבר שלא בא לעולם, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן את, איצטריך הה' לתוספת שבת, וי"ל דלא היתה תנאי במעשה בראשית, ולא מהני קנין בדבר שלא בא לעולם אף קודם מתן תורה.

ולכן כששלח הקב"ה את מרע"ה לפרעה להוציא את בני ישראל ממצרים, אך לכאורה יש לו פתחון פה לפרעה לטעון דעדיין בני ישראל אינם ראויים לגאולה שהרי לא השלימו הזמן של ד' מאות שנה, דאין לומר דשאר הגלויות ישלימו הזמן, דהרי הגלות צריך להיות דייקא במצרים משום חטא דמכירת יוסף, ולכן כדי לדחות טענתו אמר הקב"ה למשה בני בכורי ישראל, דהיינו שנחתם הבכורה ליעקב, דקודם מתן תורה מהני קנין בדבר שלא בא לעולם, כיון דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, דילפינן לה מה' יתירה, דאין לומר דאתיא על תוספת שבת, דעל זה לא צריכין קרא דילפינן לה מזכור את דס"ל דרשינן את, ולפייז הצדק הוא עם השבטים, והגלות אינו צריך להיות במצרים דייקא, ושפיר ראויים ישראל להגאל מתחת יד מצרים ודו"ק.

ויאמר אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלתיכם: ואיתא במדרש רבה (פרשה ה-טו) מהו למה, אמרו להם, אתם למה ודבריכם למה, וצ"ב.

והנבס"ד, עפ"י מש"כ בספר ארץ חמדה בפרשתן (ע"פ ויאמר אליו מי שמך לאיש וגו', ובפסוק כי אהיה עמך וגו'), דלכן סירב משה לילך בשליחותו של מקום לגאול את ישראל, דסבר בדעתו שאינו ראוי להיות שלוחו של הקב"ה כיון שהוא באה מביאה פסולה, שהרי עמרם נשא את יוכבד דודתו אשר עפ"י תורה אסורה לו, ולכן אינו ראוי לאיצטאל זו עיי"ש.

אמנם בס' שערי שמים (שער י"ז) כתב, דאי אמרינן דעד מתן תורה היה לאבותינו דין ב"נ, ואיתא בסנהדרין (נ"ג:) כל ערוה שבית דין של ישראל ממיתין עליה בן נח מוזהר עליה, אין בי"ד של ישראל ממיתין עליה (כגון חייבי כריתות) אין בן נח מוזהר עליה דברי ר' מאיר (דר' מאיר אליבא דר"ע אמרה דנפקי ליה עויות בבני נח מעל כן יעזב איש וגו' והתם חייבי מיתות הוא דכתיב), וחכ"א הרבה עויות יש שאין בי"ד של ישראל ממיתין עליה וכן נח מוזהר עליה וכו', (כגון כל חייבי כריתות בן נח מוזהר עליהן דלרבנן אתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה, ור"מ לא דריש איש איש לרבויה).

וא"כ לשיטת רבי מאיר דהיכא דאין בי"ד של ישראל ממיתין עליה אין ב"נ מוזהר עליה, א"כ ה"נ באיסור דודתו דהו"ל בכרת ולא במיתת בי"ד, שאין ב"נ מוזהר בה עיי"ש.

אמנם כתב שם (שער ט"ז) ד"ה ולבאר, דפלוגת רבי מאיר וחכמים תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, דרבי מאיר ס"ל דברה

תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן איש איש, ולא איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, וחכמים ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם ומרבינן מאיש איש דב"נ הוזהרו אף בעריות שיש בו כרת עיי"ש. ולפייז אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, שפיר ערער משרע"ה שהוא אינו ראוי להיות השליח לגאול את ישראל.

ואיתא במדרש רבה שמות (פרשה ג-ד) עה"פ ויאמר משה אל האלקים מי אנכי וגו', אריב"ל משל למלך שהשיא את בתו ופסק ליתן לה מדינה ושפחה אחת מטרונית (שרית וארונית) ונתן לה שפחה כושית (מבני חם הנמכרים לעבדי עולם), א"ל חתנו לא שפחה מטרונית פסקת ליתן לי, כך אמר משה לפני הקב"ה, רבון העולמים, כשירד יעקב למצרים לא כך אמרת לו אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה, ועכשיו אתה אומר לי לכה ואשלחך אל פרעה, לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי אעלך גם עלה עיי"ש.

ובספר חוזה דוד על תהלים (מזמור ק"א) ד"ה הטעם הד' כתב, דהקב"ה אמר ואנכי אעלך גם עלה בכפילא, דהיינו שהקב"ה בעצמו יגאלם, או גם עלה דהיינו שיוציאם ע"י שליח, אך כ"ז הוא רק אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, אך אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, אז לא ילפינן דהגאולה יהיה על ידי שליח, אלא הגאולה צריך להיות על ידי הקב"ה בעצמו עכ"ד, מבואר מזה, דאי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, אז י"ל דגם עלה בא לרבות שגאולתן יהיה על ידי שליח, ולא דוקא ע"י הקב"ה בעצמו, אך אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, אז לא ילפינן דהגאולה יהיה על ידי שליח, והגאולה צריך להיות ע"י הקב"ה בעצמו.

ובזה יבואר המדרש, דפרעה אמר למשה ולאהרן, אתם למה, דהיינו האיך אתם באים אלי בשליחותו של מקום להוציא את בני ישראל, הלא הקב"ה אמר אנכי אעלך גם עלה ואין כאן קיום הבטחת השי"ת, וע"כ דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם ומדכפל קרא גם עלה אפילו שלוחו במשמע, ומעתה דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, א"כ ב"נ הוזהרו בכל העריות כישראל, וא"כ אתם באתם מביאה פסולה, ולכן ודבריכם למה, דהיינו היתכן שהקב"ה ימסור נביאותו על ידכם שבאתם לעולם בפסול, ואין ראוי שתימסר לכם שליחותו של מקום ודו"ק.

(ב) עוי"ל עפ"י הנ"ל, דמשה אינו ראוי להיות שלוחו של מקום, כיון שהוא בא מביאה פסולה, אך אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, אז לא דרשינן איש איש, ובאיסור דודתו דהו"ל בכרת ולא במיתת בי"ד, ב"נ אינו מוזהר בה.

ונודע קושית הפנים מאירות (ח"ב ס' קט"ו), במאי דאיבעיא לן בנדרים (ל"ה:) אי כהנים הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, מדוע לא פשיט לה מהא דאיתא בנזיר (ס"ב) ובחולין (י"ג:), שהנכרים נודרים נדרים ונדבות כישראל, ויליף לה מאיש איש

מהקרבת הקרבן, ולכן קרבן בלא ידיעת הבעלים פסול, ומעתה אין לומר שהגלות הוא בשביל שלא נשחט יצחק, וע"כ שהגלות הוא בשביל חטא של אאע"ה, וצריכין להיות במצרים ד' מאות שנה, וא"כ ודבריהם למה, מה אתם מבקשים להוציא את בני ישראל, הרי זה אי אפשר שיצאו עכשיו דהרי לא נגמר הזמן שנגזר עליהם ודו"ק.

ג) עוי"ל, דאיתא במסכת מגילה (דף ע"ג), דלכן פירש יוסף מאביו עשרים ושתים שנה, כשם שפירש יעקב מאביו עשרים ושתים שנה עיי"ש, ולכאורה יש להעיר לפימש"כ בספר תולדות ישראל (פרשת וישלח), דיעקב עשה שליח לקיים מצות כיבוד אב ואם שימשם במקומו בכל מה שצריכין, וקיי"ל במסכת קידושין (דף מ"א), שלוחו של אדם כמותו, ובוזה יצא מצות כיבוד אב ואם עכ"ד, א"כ אמאי נענש על שלא קיים מצות כיבוד אב ואם.

אך יש לומר, דאיתא במסכת קידושין (שם), האיש מקדש בו ובשלוחו וכו', ופריך בגמ' השתא בשלוחו מקדש בו מיבעיא, אמר רב יוסף מצוה בו יותר מבשלוחו וכו' עיי"ש, א"כ נהי נמי דיצא ידי חובת המצוה גם ע"י שליח, אך עיקר מעלת המצוה הוא שיעשה ע"י עצמו דמצוה בו יותר מבשלוחו, ולפי"ז לכאורה אכתי היה אצל יעקב קצת חסרון ופגם במה שלא קיים מצות כיבוד אב ואם על ידי עצמו.

אך י"ל, דאיתא במסכת קידושין (דף ב'), האשה נקנית בשלש דרכים וכו', ופריך הגמרא, מאי שנא הכא דתני האשה נקנית, ומאי שנא התם (דף מ"א). דתני האיש מקדש (בו ובשלוחו ניתני הכא האשה מתקדשת), ומשני, מעיקרא תני לישנא דאורייתא האשה נקנית, ולבסוף תני לישנא דרבנן האיש מקדש דאסר לה אכו"ע כהקדש, והקשה האור חדש דלכאורה הרי איתא במסכת יבמות (דף ב') דמידי דאיתא מדרשא חביבא ליה ופתח ביה, וא"כ הו"ל לפתוח בלישנא דרבנן בלשון קידושין עכ"ק.

ובשו"ת דברי יציב חלק אבן העזר (סי' נ) כתב לתרץ, דהנה עוד הקשו מפני מה בעינן קרא לשליחות בקדשים, נילוף דין שליחות בקדשים מקידושין, דהרי גם קידושין הוא ענין של הקדש כמש"כ התוס' במסכת קידושין (דף ט) ד"ה ונפשו, אך זה ליתא דזה הוי רק לישנא דרבנן ומן התורה לא הוי שום ענין הקדש, ומשו"ה שפיר איצטרך לילף דמהני שליח בקידושין, ואיתא במסכת קידושין (דף מ"א), האיש מקדש בו ובשלוחו וכו', ופריך בגמ' השתא בשלוחו מקדש בו מיבעיא, אמר רב יוסף מצוה בו יותר מבשלוחו וכו' עיי"ש, אך להמבואר בריב"ש (סי' רכ"ח) בענין שליח עושה שליח שכתב, דיש שני סוגי שליחות, א) שהשליח נעשה כמותו ממש והיינו שהשליח כגוף המשלח לגמרי הוא, ב) דרק הפעולה שהשליח עושה מתייחס אל המשלח והו"ל כאלו המשלח עשה אותה מעשה אבל השליח אינו כגופו ממש.

דכתיב גבי נדר דאיתא לרבות עכו"ם, ואי סלקא דעתך דכהנים הוה שלוחי דידן איך יכול הכהן להקריב לנכרי, הא איתא במסכת ב"מ (דף ע"א) דאין שליחות לעכו"ם עכ"ק.

וכתב בספר אור חדש עמ"ס קידושין (דף כ"ג) ליישב, עפי"מ דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ג) דהא דדרשינן איש איש תליא אי אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם או לא, ולפי"ז י"ל דסוגיית הגמ' במסכת נדרים ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ לא דרשינן איש איש לרבות נכרי, ולכן שפיר י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, אמנם מאן דדריש איש איש ס"ל כמאן דאמר לא דברה תורה כלשון בני אדם, וכיון דעכו"ם מקריבין נדרים ונדבות, ולדידיה ודאי אמרינן דכהנים הוה שלוחי דרחמנא עכ"ד.

ובספר בגדי אהרן (פרשת בא) עה"פ עד מתי יהיה זה לנו למוקש כתב, הטעם דנגזר גלות מצרים על בני ישראל, בשביל שלא נשחט יצחק והחליפו אותו באיל, ואז סגי ברד"ו שנים כמנין ביצחק"ק ולא יותר עיי"ש.

אמנם זהו רק אי נימא דיצחק היה כשר להקרבה וכיון דלא נשחט שפיר י"ל דעיי"ז איכא עונש גלות, וסגי להיות במצרים רד"ו שנים, משא"כ אי נימא דלא היה כשר כלל להקרבה ל"ש לומר דבשביל שלא נשחט איכא עונש גלות, דהא לא היה כשר להקרבה, וע"כ שהגלות הוא בשביל חטא דאאע"ה ואז צריכין להיות במצרים ארבע מאות שנה.

ובספר פלח הרימון (כלל ה) כתב הטעם שלא נשחט יצחק, מפני שהיה פסול להקרבה, דהא קיי"ל דקרבן בלא ידיעת הבעלים פסול, וקרבן של שותפים שנקרב בלא ידיעת שותף אחד, אותו חלק פסול, כמש"כ התוס' במסכת קידושין (דף כ"ג) ד"ה דאמר רב הונא, דזה אי קרבן פסול להקרבה בלא ידיעת בעלים תליא אי ס"ל כהנים הוי שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, דאי הוי שלוחי דרחמנא הקרבן כשר אף בלא ידיעת הבעלים, כיון שהקב"ה הוא המשלח והקב"ה יודע בו, משא"כ אי כהנים הוי שלוחי דידן צריך המשלח לידע מהקרבת הקרבן, ולכן קרבן בלא ידיעת הבעלים פסול, והנה חז"ל אמרו במסכת קידושין (דף ב') דשלשה שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו עיי"ש, וכיון ששרה אמנו היתה שותף ביצחק והיא לא ידעה שאאע"ה לקחו לקרבן, נמצא שהיה יצחק פסול לקרבן עיי"ש.

ומעתה יבואר דברי המדרש, דכשבאו משה ואהרן לפני פרעה, אמר להם אתם למה, מאיזה טעם אתם לפני שאוציא את ישראל, הלא אתם אינכם ראוי להיות שלוחו של הקב"ה כיון שאתם באים מביאה פסולה, וע"כ דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן איש איש, ולא איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, ובאיסור דודתו דהו"ל בכרת ולא במיתת ביי"ד, אין ב"נ מוזהר בה, ומעתה י"ל דכהנים הוי שלוחי דידן, וצריך המשלח לידע

ובזה כתב לבאר הא דאיתא במסכת קידושין (סו) דגבי גירושין בעינן קרא דשליח עושה שליח וכדאמרין התם ושלח מלמד שהוא עושה שליח וכו' ושלחה מלמד שהשליח עושה שליח, ואלו גבי פסח דרשינן התם מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים וכי כל הקהל שוחטין והלא אינו שוחט אלא אחד, אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו, ולא מצרכינן קרא לרבות שהשליח עושה שליח, והיינו משום דבשליחות הפסח נעשה השליח כמותו ממש שהרי קרא השליח בשם כל הקהל כמ"ש ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל וא"כ השליח כבעלים לגמרי, ומשו"ה אין צריך לרבות דהשליח עושה שליח דכיון דהשליח הוי כבעלים ממש א"כ כי היכא דהבעלים עושים שליח ראשון כמו"כ השליח שהוא כגוף הבעלים עושה שליח, משא"כ בגירושין שלא קרא השליח בשם הבעל אלא שריבה הכתוב דהבעל יכול לגרש ע"י שליח היינו דפעולת הגירושין יוכל להיות גם ע"י שליח הגם דאין השליח כמותו ממש, משו"ה איצטריך קרא לרבות דהשליח יכול לעשות שליח עיי"ש.

ונודע תמיהת המפרשים על מה שיצאו ישראל ממצרים אחר רד"ו שנים, הלא הגזירה היתה על ארבע מאות שנים, אך איתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (סו) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

אך איתא במסכת שבת (דף י"ג), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדו וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף.

ולפי"ז ליכא למימר דקושי השעבוד השלים הזמן, אך אם נאמר דהשבטים צדקו במה שמכרו את יוסף, א"כ שוב נמצא דקושי השעבוד היה שלא כדין, ושפיר י"ל דהשלים הזמן.

ובזה דברי המדרש מבוארים, דפרעה אמר להם אתם למה, דהיינו, היאך אתם באים להוציא את בני ישראל ממצרים, הלא הקב"ה הבטיח שהוא בעצמו יוציא את בני ישראל ממצרים, וכי תאמרו דאתם שלוחי השי"ת ושלוחו כמותו, הלא קיי"ל מצוה בו יותר מבשלוחו, וע"כ דס"ל דגוף השליח נחשב כגוף המשלח, וא"כ ודבריתם למה, דכיון דגוף השליח הוא כגוף המשלח, א"כ יעקב אבינו שעשה שליח שישמש אביו ואמו, נחשב כאילו הוא בעצמו קיימו, ואין לומר דנענש במכירת יוסף, וע"כ דמכירת יוסף נחשב לחטא, ועל זה בא קושי השעבוד, ואין לומר דקושי השעבוד משלים הזמן, ומעתה למה אתם אומרים להוציא את בני ישראל, הרי עדיין לא הגיע זמן גאולתכם ודו"ק.

ובזה כתב לבאר הא דאיתא במסכת קידושין (סו) דגבי גירושין בעינן קרא דשליח עושה שליח וכדאמרין התם ושלח מלמד שהוא עושה שליח וכו' ושלחה מלמד שהשליח עושה שליח, ואלו גבי פסח דרשינן התם מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים וכי כל הקהל שוחטין והלא אינו שוחט אלא אחד, אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו, ולא מצרכינן קרא לרבות שהשליח עושה שליח, והיינו משום דבשליחות הפסח נעשה השליח כמותו ממש שהרי קרא השליח בשם כל הקהל כמ"ש ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל וא"כ השליח כבעלים לגמרי, ומשו"ה אין צריך לרבות דהשליח עושה שליח דכיון דהשליח הוי כבעלים ממש א"כ כי היכא דהבעלים עושים שליח ראשון כמו"כ השליח שהוא כגוף הבעלים עושה שליח, משא"כ בגירושין שלא קרא השליח בשם הבעל אלא שריבה הכתוב דהבעל יכול לגרש ע"י שליח היינו דפעולת הגירושין יוכל להיות גם ע"י שליח הגם דאין השליח כמותו ממש, משו"ה איצטריך קרא לרבות דהשליח יכול לעשות שליח עיי"ש.

מבואר מזה דבשליחות קדשים הוי השליח כגוף המשלח, א"כ בשליחות כזו דהשליח נעשה כגופו לית בה משום מצוה בו יותר מבשלוחו, וממילא הו"א כיון דקידושין הו"ל ענין דהקדש, א"כ הוי כקדשים ששלוחו כמותו ממש ושוב לא שייך בה דין מצוה בו יותר מבשלוחו, אך באמת זה אינו כיון דלשון הקדש הוא רק לישנא דרבנן ומה"ת לא הוי שום ענין של הקדש, ולזה לא פתח התנא בלישנא דרבנן בלשון קידושין, דבעי לגלות הך דמצוה בו יותר מבשלוחו דייקא בהדי הך דקתני לישנא דקידושין דהו"ל ענין של הקדש דאפי"ה מצוה יותר בו בעצמו, ומשו"ה נקט לשון הקדש דהוא לישנא דרבנן בסוף לאשמעינן דמשום דלשון קידושין הו"ל רק לישנא דרבנן משו"ה בו ובשלוחו דהיינו דמצוה בו יותר מבשלוחו.

ועיין בספר לקח טוב (כלל א) שכתב דבזה פליגי רב ור' שילא במסכת קידושין (דף מ"ג) אי שליח נעשה עד או לא, דרב ס"ל דשליח נעשה עד אלומי קא מאלימנא למלתא, ור' שילא ס"ל דשליח אין נעשה עד כיון דאמר מר שלוחו של אדם כמותו הו"ל כגופיה, דר' שילא ס"ל דהשליח נחשב כגוף המשלח, וא"כ הוא עצמו הבעלים ואין יכול להעשות עד, ורב ס"ל דהשליח נחשב לאדם אחר אלא שמעשהו מתייחסת למשלח, וע"כ כיון שהוא עצמו אדם אחר הוא שפיר יכול להעיד על המעשה, ואדרבה אלומי קא מאלימנא למלתא ועדותו טובה יותר כיון שמעיד על מה שעשה בעצמו דאדם יודע וזוכר יותר בבירור מה שעשה בעצמו ממה שרואה לאדם אחר עושה עיי"ש, וכ"כ בשו"ת קול אריה חזו"מ (סוף אות י"א) עיי"ש.

וישב משה אל ה' ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני:

והנבס"ד, עפימש"כ בספר אלפי יהודה פרשת וארא (דף ל"ו).
לפרש מה דכתיב (פרשה ב"ב) ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול, ורשיז"ל הביא מה דאיתא במדרש ראה שאין איש עתיד לצאת ממנו שיתגייר עכ"ל, ולכאורה תמוה, ממנ"פ אם היה המצרי חייב מיתה מאי בכך שעתידי לצאת ממנו איש שיתגייר, ואם לא היה חייב מיתה אפילו אם לא עתיד לצאת ממנו איש שיתגייר ג"כ אסור.

אך י"ל, דאיתא בילקוט שמעוני (רמז קס"ו), ויגדל משה, רב יהודה אומר, כל בנים אינן גדלין שהוא אומר ויגדל (בתמיה והלא כולן גדילים ולמה נאמר ויגדל), אלא שהיה בן חמש שנים ונמצא כבן אחת עשרה וכו' עיי"ש, הרי דמשה היה רק חמש שנים כשהרג את המצרי, וזהו הכוונה, וירא כי אין איש, רצה לומר, שהיא עצמו עדיין אינו איש רק קטן, לכן הרגו, דקטן שהרג פטור דכתיב איש כי יכה ולא קטן.

אך זה יצדק רק אי נימא דהיה להם דין ישראל, אז שפיר יש לחלק בין קטן לגדול, דכתיב איש כי יכה אבל לא קטן, משא"כ אי נימא דהיה להם דין ב"נ, בודאי אין חילוק בין קטן לגדול, דהא קיי"ל דלא נאמרו שיעורין לבני נח, ממילא אפילו קטן שהרג חייב עכ"ד, עיי"ש שהאריך בזה.

ונודע תמיהת המפרשים על מה שיצאו ישראל ממצרים אחר רד"ו שנים, הלא הגזירה היתה על ארבע מאות שנים. אך איתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שח"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופ"י ביפה תואר (סג) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

אך איתא במסכת שבת (דף י'), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף.

ולפ"י ליכא למימר דקושי השעבוד השלים הזמן, אך אם נאמר דהשבטים צדקו במה שמכרו את יוסף, א"כ שוב נמצא דקושי השעבוד היה שלא כדין, ושפיר י"ל דהשלים הזמן.

ואיתא במד"ר בראשית (פ"ד-ו) מה דבתם רעה הביא יוסף לאביו, ר' מאיר אומר חשודין הן על אבר מן החי עיי"ש, וכתב המזרחי (פרשת וישב), דמה שהוציא יוסף דיבת השבטים שאוכלין אבר מן החי, היינו שהם אכלו בהמה המפרכסת, דסברו דכיון דיצאו מדין ב"נ להיות כישראל, א"כ בשחיטה תליא מילתא ונפיק מכלל אבר מן החי, אבל יוסף סבר דעדיין דינם כב"נ ואסורים במפרכסת כדין ב"נ דבמיתה תליא מילתא עיי"ש.

ולכאורה י"ל הטעם שסירב מרע"ה לילך בשליחותו של מקום להוציא את בני ישראל ממצרים, הוא מתוך צדקתו של מרע"ה שהחליט בדעתו שהוא אינו ראוי להיות שלוחו של הקב"ה, כיון שהרג את המצרי, וכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, ובספר שתי ידות פרשת חיי (דף י"ד), כתב דלכן נדחה משה מן הכהונה עיי"ש, ובספר לקט יוסף ערך משה (אות ט"ו) כתב, לפי שהרג את המצרי לא נכנס משה לארץ ישראל עיי"ש, ולפ"י י"ל דמשה ס"ל דכיון שאירע פגם זה על ידו אינו ראוי לאיצטלא זו, ולכן סירב לילך בשליחות המקום.

ולפ"י יבואר, למה הרעתה לעם הזה, ואם תאמר דהוא בשביל חטא דמכירת יוסף, דהצדק הוא עם יוסף דהיה להם דין ב"נ, א"כ למה זה שלחתני, דכיון דהיה להם דין ב"נ, בודאי אין חילוק בין קטן לגדול, ממילא אפילו קטן שהרג חייב, ומעתה הריגת המצרי הו"ל פגם לגבי מרע"ה, ואיני ראוי להיות שליח ודו"ק.

ב) עוי"ל, דבספר תפארת צבי (פרשת קרח) כתב, דלכאורה י"ל דלא נחשב למרע"ה שום פגם בהריגת המצרי, כיון שנתכוון לשם שמים על שראוהו מכה לרעהו, והו"ל בכלל מה שאמרו חז"ל במסכת נזיר (דף כ"ג:) גדולה עבירה לשמה, ולכן כל כה"ג לא נחשב לעון כלל עיי"ש.

ובספר משען המים (פרשת וארא) ד"ה במסכת סוטה כתב, דמצינו במדרש שטעם השבטים להאביד את יוסף מן העולם היה כדי שלא יצא ירבעם ממנו שחטא והחטיא את הרבים, וכתבו המפ', דאי ס"ל דעבירה לשמה מצוה לא חטאו השבטים במכירתו, דכוונתם היה לשמה שלא יחטיאו את הרבים עיי"ש.

ובזה יובן מה שאמר משה, למה הרעתה לעם הזה, ואם תמצי לומר דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, א"כ ע"כ דעבירה לשמה לא הוי מצוה, ומעתה גם בי יש פגם במה שהרגתי את המצרי, וא"כ למה זה שלחתני, ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com